

ПОЛІВЕКТОРНІСТЬ: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ОСОБИСТІСНІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

Максименко Сергій

*Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ)
2883320@gmail.com*

У сучасному світі, що характеризується динамічними змінами, глобалізаційними процесами та інформаційним перенасиченням, усе більшої уваги набуває феномен полівекторності. Це поняття позначає наявність множинних, іноді суперечливих напрямів розвитку особистості, що одночасно співіснують у її світогляді, ціннісних орієнтаціях та поведінкових стратегіях. Полівекторність стає актуальним як у контексті психології особистості, так і в соціальній філософії, педагогіці та культурології.

Розділення єдиного та пізнання його суперечливих сторін і є сутність та ядро діалектики [1].

У контексті полівекторності, розділення єдиного та пізнання його суперечливих сторін розкриває багатовекторну природу розвитку особистості. Полівекторність проявляється в здатності людини одночасно рухатися в кількох напрямках – моральному, психологічному, соціальному – що формує складну систему внутрішніх суперечностей. Саме ці суперечності, як вказує діалектика, є джерелом розвитку. Особистісні морально-психологічні детермінанти виступають як внутрішні вектори, що визначають траєкторії розвитку, змін і самореалізації індивіда в динамічному середовищі.

Основна особливість полівекторності полягає в тому, що вона передбачає існування різноспрямованих мотивацій, інтересів і цілей у межах однієї особистості. Людина сучасності змушена адаптуватися до багатьох середовищ: професійного, соціального, інформаційного, а також внутрішнього морального простору. У результаті формується складна система самовизначення, де індивід повинен інтегрувати розмаїття векторів у цілісну структуру «Я»[2].

Напрями розвитку полівекторності можуть охоплювати як зовнішні (соціальні, культурні, професійні), так і внутрішні (морально-етичні, емоційно-психологічні) компоненти. Соціокультурна полівекторність проявляється в тому, що

індивід засвоює й поєднує різні культурні коди, моделі поведінки та стилі мислення. Професійна полівекторність полягає у схильності до багатьох сфер діяльності або до частих змін професійного шляху, що стає особливо помітним у межах концепції «портфельної кар'єри». Водночас внутрішня морально-психологічна полівекторність визначається суперечливими потребами, установками та цінностями, які постійно переглядаються в процесі особистісного зростання.

Ключову роль у регуляції полівекторності відіграють морально-психологічні детермінанти. До них належать самосвідомість, моральна рефлексія, емоційна зрілість, рівень розвитку ціннісно-смислової сфери та здатність до інтроспекції. Саме вони забезпечують можливість внутрішнього діалогу, синтезу різних векторів, визначення пріоритетів і формування цілісного життєвого шляху. Високий рівень морально-психологічної інтеграції дозволяє особистості не втратити цілісність навіть за умов ціннісної багатовекторності та соціального тиску [3].

Особистість формується в контексті морально-емоційної взаємодії, зокрема через досвід любові як базової духовної цінності, що запускає процес її становлення. Вона реалізується як цілісна духовно-психологічна система у взаємодії з природними та соціальними векторами ноосфери, виступаючи активним чинником її розвитку та одночасно – генетично висхідною одиницею буття.

Як полівекторне утворення, особистість постає формою існування людської психіки, що інтегрує в собі здатність до саморозвитку, самовизначення, цілеспрямованої діяльності та саморегуляції. У процесі взаємодії з численними векторами зовнішнього і внутрішнього середовища вона зберігає свою унікальність, конструюючи неповторний внутрішній світ, що відображає динамічну рівновагу між багатовекторними морально-психологічними імпульсами [4].

Метод є ключовим інструментом у виявленні та розкритті психологічних впливів на особистість, особливо в умовах її полівекторного розвитку. У фокусі нашого дослідження – становлення психіки людини як вільної, креативної істоти, здатної трансформувати як зовнішню реальність, так і власний внутрішній світ. Такий підхід потребує методологічного підґрунтя, що враховує

багатовекторність психічного розвитку та морально-психологічну динаміку особистості.

Аналіз показує, що методологія культурно-історичної теорії, зокрема її акцент на соціальному середовищі як джерелі розвитку вищих психічних функцій, має значний потенціал для розв'язання зазначеної проблеми. Однак для адекватного відображення полівекторного характеру особистості ця методологія потребує глибокої модифікації – зокрема, розширення у напрямку інтеграції морально-етичних і екзистенційно-смыслових чинників, а також включення механізмів саморефлексії, творчої свободи та внутрішньої саморегуляції як ключових детермінант особистісного розвитку [5].

Експериментально-генетичний метод визначає способи формування вищих психічних функцій, які суб'єкт засвоює в процесі активної роботи з навчальним змістом. Цей метод поєднує аналіз генетичних витоків розвитку психіки з вивченням її структурно-функціональних характеристик. У процесі опрацювання змісту навчання створюються умови, що відтворюють етапи становлення психічних структур, подібних до реальних психічних процесів. Таким чином, навчання стає не просто засобом передавання знань, а простором для розвитку новоутворень психіки, які виникають як результат активної взаємодії суб'єкта з навчальним матеріалом [6].

Тлумачення психічних процесів як регуляторів поведінки і діяльності людини дає змогу визнати закономірності психічного розвитку не лише як об'єктивно існуючі феномени, а як результат закономірного формування психіки в умовах, створених експериментально-генетичним методом. Тобто розвиток не є спонтанним, а виступає логічно обумовленим наслідком створеної навчальної ситуації, у межах якої активізуються механізми саморозвитку особистості [7].

У зв'язку з цим особливого значення набуває формулювання системи принципів, на яких має будуватися експериментально-генетичне дослідження. До таких принципів належать: принцип аналізу за одиницями; принцип історизму; принцип системності; принцип проектування і моделювання [8].

Упродовж тривалого періоду в нашій дослідницькій практиці ефективно застосовувався генетико-моделюючий метод, що дав змогу відкрити значну кількість механізмів психічного розвитку в умовах спеціально сконструйованого природньо-культурного простору. Створення таких умов дозволяло досліджувати виникнення і динаміку вищих психічних функцій у зв'язку з впливами як природного середовища, так і культурно зумовлених форм діяльності.

Однак на сучасному етапі ми дедалі більше усвідомлюємо певну обмеженість цього методу, зокрема в аспекті моделювання. Основна складність полягає в тому, що створені моделі не завжди можуть адекватно відобразити багатовекторну, динамічну і контекстно залежну природу реального психічного розвитку особистості. Уніфіковані експериментальні ситуації часто не враховують унікальність особистісного досвіду, морально-психологічних детермінант та багатовимірності взаємодії суб'єкта з середовищем [9].

Це вимагає перегляду підходів до моделювання: від жорстко структурованих схем – до більш відкритих, адаптивних систем, здатних відображати полівекторність розвитку, індивідуальні стратегії самореалізації та взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх детермінант психіки. Принципи генетико-моделюючого методу: принцип аналізу за одиницями; принцип рефлексивного релятивізму; принцип єдності біологічної і соціальної лінії розвитку; принцип креативності.

На сучасному етапі нашого дослідження центр уваги зміщується на вивчення механізму самостійної постановки та розв'язання завдань самою особистістю в умовах відкритого, неструктурованого середовища. Іншими словами, ми зосереджуємося на креативності як ключовій характеристиці особистісного розвитку, яка дозволяє суб'єкту не лише адаптуватися до наявної реальності, а й активно її трансформувати.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне оновити підходи до методології дослідження та запропонувати нову концептуалізацію – **генетико-креативний метод**. Цей метод виходить за межі традиційного моделювання і передбачає дослідження особистості в контексті її здатності вільно ініціювати дії, здійснювати вибір, помилятися й виправляти

помилки як частину природного процесу розвитку [10]. Таким чином, предметом дослідження стає не лише результат, а й сам процес творення – унікальний шлях індивіда до саморозуміння, самоздійснення та перетворення себе і світу [11].

Запровадження генетико-креативного підходу відкриває нове поле пошуку в просторі особистісних дій, які не обмежуються рамками «правильності», а включають також помилки як цінні вектори розвитку. Особливої уваги в цьому контексті набуває роль генетичних, спадкових факторів – не як жорстко детермінованих передумов, а як потенціалу, що може по-різному розгортатися в умовах креативної активності суб'єкта. Такий підхід дає змогу сформувати нове бачення становлення людини – як процесу, в основі якого лежить свобода, творчість і внутрішня необхідність самовизначення. [12] Генетико-креативний метод, як показує наша практика, процедурно майже повністю збігається з процесами психологічного консультування та терапії. Це відкриває нову перспективу: можливість не лише практичного застосування методу в реальному міжсуб'єктному контакті, а й його наукового осмислення. Дані, які отримуються в процесі консультування, завдяки методології генетико-креативного підходу, можуть бути включені в науковий аналіз без спрощення або відриву від їх живого контексту [13].

Більше того, цей метод дозволяє розглядати саму психологічну практику як повноцінний об'єкт наукового дослідження – з її внутрішніми механізмами, структурною динамікою, морально-психологічними ризиками та потенціалом особистісного зростання. Унікальність підходу також полягає в зворотній перспективі: саме наукове дослідження, побудоване в дусі генетико-креативного підходу, може стати частиною практики – супровідним інструментом рефлексії, уточнення, осмислення і корекції психотерапевтичного процесу.

Ми вважаємо це особливо важливим у світлі проблеми часткової «закритості» психологічної практики. З етичних міркувань або через відсутність єдиного методологічного підходу, практика нерідко стає поза межами системного аналізу, що створює загрозу некваліфікованого, а подекуди й шкідливого втручання у внутрішній світ особистості [14]. Генетико-креативний метод, з його спрямованістю на

розвиток, творчість, самостійність суб'єкта та наукову обґрунтованість, може стати ефективним інструментом для подолання цього розриву – між теорією і практикою, між наукою і особистісним досвідом [15].

Принципи цього методу: принцип розвитку; принцип переживання; принцип свободи; принцип взаємодії; принцип невизначеності та ідентермінізму; принцип терапевтичного ефекту [16].

Розвиток полівекторності передбачає розширення внутрішнього простору особистості, де моральні та психологічні детермінанти виконують функцію регуляторів цього процесу. Моральна зрілість дає змогу утримувати міжвекторну напругу, не впадаючи в хаос або фрагментацію, а психологічна – забезпечує гнучкість і стійкість у прийнятті рішень, здатність до самоаналізу та самокорекції.

У педагогічному, терапевтичному та соціальному контекстах вивчення полівекторності відкриває можливості для глибшого розуміння особистісної динаміки. Замість лінійної моделі розвитку ми отримуємо модель, у якій можливі відхилення, повернення, вибір альтернативних напрямів, що є природними складовими особистісного зростання. У такій моделі особистість не зобов'язана бути «послідовною» у традиційному сенсі – вона має право на внутрішню суперечливість як джерело саморефлексії та творчого прориву.

Таким чином, полівекторність – це не проблема, яку слід подолати, а цінний ресурс, що відкриває перед особистістю широкі можливості для самореалізації. Вона дозволяє людині поєднувати різні напрямки розвитку, адаптуватися до складних життєвих обставин та знаходити нестандартні шляхи вирішення проблем. Однак, щоб цей потенціал став справжньою силою, необхідно забезпечити морально-психологічну підтримку, сприяти глибокому розумінню власних векторів – тобто внутрішніх прагнень, цінностей і мотивацій – а також створити сприятливі умови для їх гармонійної взаємодії. Це може включати як індивідуальну роботу над самопізнанням, так і соціальну підтримку з боку родини, освітніх інституцій і професійного середовища. Тільки за таких умов полівекторність здатна стати рушієм особистісного та суспільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Maksimenko S. D., Serdiuk L. Psychological Potential of personal self-realization. *Social Welfare. Interdisciplinary Approach*. № 6(1). P. 93–100.
2. Maksymenko S., Lysenko O. Modern methods of diagnosing virtual addiction among adolescents: relevance and prospects : монографія/ за ред. А. Янковської. Riga, Latvia : IZDEVNICIBA BALTIJA PUBLISHING, 2019. С. 394–410.
3. Maksimenko S. D. Principles of website design for professional psychological diagnosis in different specialities. *Information Technologies and Learning Tools / Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine*. 2019. Vol. 73. № 5. P. 284–294.
4. Максименко С. Д., Костюк О. В., Максименко К. С., Немеш О. М., Луньов В. Є. Мультилінгвістичний дискурс невротизації майбутніх лікарів : монографія. Київ: Вид-во «Людмила», 2020. 171 с.
5. Максименко С. Д. Психологічні особливості розуміння студентами інтернет-текстів. *Psycholinguistics*. 2020. Vol. 28(1). P. 95–105.
6. Maksymenko S. D. Genetic principles of creative personality confident as a propulsion of mental development. Ottawa: Accent Graphics Communications and Publishing. Glasgow: Society for the support of publishing initiatives and scientific mobility Limited. 2021. 615 p.
7. Максименко С. Д., Я. В. Руденко, А. М. Кушнерьова, В. М. Невмержицький. Психічне здоров'я особистості : посібник для вищих навчальних закладів. Київ : Вид-во «Людмила», 2021. 438 с.
8. Максименко С. Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку : монографія. Київ : Вид-во «Людмила», 2021. 508 с.
9. Максименко С. Д., Піроженко Т. О., Пророк Н. В., Папуча М. В. Психологічний портрет особистості дитини: вікові періоди Київ : Вид-во «Людмила», 2021. 104 с.
10. Maksimenko S. D. Features of the components of students' psychophysiological readiness to work as teachers, Idōkan Poland Association «IDO MOVEMENT FOR CULTURE. *Journal of Martial Arts Anthropology*». 2021. Vol. 21. № 2. P. 11–18.
11. Maksymenko S., Burlaka V., Serdiuk O., Jun Sung Hong, Lisa A. O'Donnell, Panok V. and others. Child Internalizing Problems in Ukraine: The Role of Prosocial and Antisocial Friends and Generalized Self-Efficacy. *Societies*. 2022. №12. P. 144.
12. Максименко С. Д., Ірхін Ю. Б., Деркач Л. М., Марусинець М. М., Касинець М. М. Психологічна організація модульного формування когнітивних здібностей: генетико-креативний підхід : навч. посіб. Т. 1. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. 384 с.
13. Максименко С. Д., Ірхін Ю. Б., Деркач Л. М., Марусинець М. М., Касинець М. М. Психологічна організація модульного формування когнітивних здібностей: генетико-креативний підхід : навч. посіб. Т. 2. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. 356 с.

14. Максименко С. Д. Медична психологія : підручник / за ред. акад. С. Д. Максименка. Т. 1. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. 458 с.
15. Максименко С. Д. Медична психологія : підручник / за ред. акад. С. Д. Максименка. Т. 2. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. 520 с.
16. Maksymenko S., Lunov V., Matiash M., Subbota S., Tolstoukhov A. Ukrainian Syndrome: How Ukrainian Youth Understands the New Norm of Life and Relates to Leraing in face to 2022. Full-Scale Russian/ SSRN. 2023. №1 (January 15, 2023). P. 1–10.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ «УМНОЖЕННЯ НАДІЇ» У ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ»

Антонець Марина

*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
Полтавський державний аграрний університет
antmarina63@yahoo.com*

Кривошопка Тетяна

*Ліцей № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради
0956634860t@gmail.com*

Решетова Олександра

*Полтавський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 19 «Барвінок»
Полтавської міської ради
sashareshetovap@gmail.com*

Окупаційна широка війна в Україні триває більше трьох років. Злодіяння рашистів не залишають байдужими людство планети. Ворог здійснює гвалтування та вбивства, обстрілює мирне населення, руйнує інфраструктуру. Українці перебувають у постійному стресі і все більше потребують духовної, матеріальної і психологічної допомоги. Тому актуальність теми полягає у проведенні програми «Умноження надії», що допоможе постраждалим людям лікувати душевні рани, бути стресостійкими і жити у нових реаліях. Особливості змісту і принципів проведення програми важливо розглянути, вивчаючи предмет «Соціально-психологічний тренінг».

В. Федорчук стверджує: «Феномен тренінгу насамперед у тому, що він відповідає вимогам сучасного життя з його різними суспільними проблемами» [6]. С. Івашньова зауважує,